

МАРКАЗИЙ ВА ХУДУДИЙ ДАВЛАТ ТЕЛЕКАНАЛЛАРИНИНГ ЎЗARO ТАЪСИРИ, ФАОЛИЯТИДАГИ ЎХШАШ ВА ФАРҚЛИ ЖИҲАТЛАР

Марғуба Олтмишбоевна Дадахонова

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети таянч докторанти (PhD)

Тошкент, Ўзбекистон

dadaxonovamarguba@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Мақолада Ўзбекистонда фаолият олиб бораётган марказий ва ҳудудий телеканалларнинг ривожланиш босқичлари ўрганилган. Ўзбекистон Республикаси Президенти асарларидаги телевидениени ривожлантириш, унинг моддий-техник базасини замонавийлаштириш, теледастурларда миллий-маънавий меросимиз, аҳолини қийнаётган муаммоларни кенг ёритиш, мамлакатнинг барча ҳудудларида рақамли телеузатиш станцияларини барпо этиш билан боғлиқ фикрлар, Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида ифодаланган оммавий ахборот воситаларини ривожлантиришга оид концептуал ғоялар асосида мавзунини очишга ҳаракат қилинган.

Калит сўзлар: телевидение, ҳудудий телеканаллар, давлат телеканалли, хусусий телеканаллар, самарадорлик.

INTERACTIONS, CHARACTERISTICS AND DIFFERENCES IN THE ACTIVITY OF CENTRAL AND TERRITORIAL STATE TV CHANNELS

ABSTRACT

The article examines the stages of development of central and regional TV channels operating in Uzbekistan. Thoughts on the development of television in the works of the President of the Republic of Uzbekistan, modernization of its material and technical base, broad coverage of our national and spiritual heritage in television programs, the problems of the population, the construction of digital television stations in all regions of the country an attempt was made to open the subject on the basis of relevant conceptual ideas.

Keywords: television, regional TV channels, state TV channel, private TV channels, efficiency.

КИРИШ

XX асрнинг 90-йилларида Ўзбекистоннинг ҳудудларида телевизион маълумотларни тайёрлаш технологияси ва тақдим этиш усуллари билан боғлиқ бўлган телевизион кўрсатувлар пайдо бўла бошлади, бу объектив равишда янги маданий ва сиёсий ривожланишдир. Ҳудудий телевидение таъсир объекти бир хил - йиғилган аудитория. Аммо агар барча оммавий ахборот воситалари ўз фаолиятлари маҳсулотларини бир хил томошабин, тингловчи, ўқувчига муурожаат қилсалар, ҳар хил оммавий ахборот воситалари акс эттириш учун фақат маълум томонларни танлаши керак, деб ўйлаш мантиқан тўғри келмайди.

Телевидение аҳолига амалга ошириладиган ислохотлар, дунёдаги воқеалар тўғрисида ахборот бериш билан бирга, жамиятдаги муаммоларни бартараф этиш учун жамоатчилик назоратини ўрнатишга, аҳолининг дунёқараши, тафаккурини бойитишга, сиёсий, ижтимоий, иқтисодий фаоллигининг ошишига хизмат қилади. Шу боис Ўзбекистонда телевидениени ривожлантириш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланди. Телевидение фаолиятининг ҳукуқий асослари мустаҳкамланиб, тегишли ташкилий-тузилмавий ўзгаришлар қилинди. Бундан ташқари, телеканалларни ривожлантиришда хориж тажрибасининг энг сўнгги ютуқларини қўллашга ҳаракат қилинди. Амалга оширилган ўзгаришлардан сўнг Ўзбекистонда 1991 йилгача 7 та телеканал фаолият кўрсатган бўлса, 2017 йилда уларнинг сони 66 тага етди.

Ўзбекистондаги телевизион каналлар қуйидаги учта туркумга бўлинади:

Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси (МТРК) телевизион каналлари, Ҳудудий телевизион каналлар, Нодавлат телевизион каналлар.

АДАБИЁТЛАР ТАХЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

90-йилларнинг охири 2000-йилларнинг бошларида. В. В. Егоров Россияда телевидение назарияси ва тарихини ўрганишни давом эттириб[1], ўзининг асарларида маҳаллий, ҳудудий ва республика телевидениесига таърифлар берилган. Муаллиф таъкидлаганидек, поссовет Россиясида телевидение соҳасидаги асосий тенденция шундан иборатки, мамлакатда миллий каналларнинг ривожланиши ҳудудий каналларнинг ривожланиши билан бирлаштирилади ва бу алоҳида ҳудудларнинг ҳудудий, маданий ва миллий хусусиятларига боғлиқ. Ўзбекистонда телевизорнинг "горизонтал", "кенгликда" ривожланиши билан, айниқса 90-йилларнинг бошларида "суверенитетлар парадида", эфирга узатишда миллий ва ҳудудий

устуворликлар ўртасидаги ўзаро боғлиқлик муаммоси пайдо бўлди. “Марказлаштиришдан ҳудудий эшиттиришлар кўплаб мамлакатларда телевидениенинг ривожланишининг умумий йўли ҳисобланади. Маҳаллий ёки ҳудудий телевидение ҳудуднинг хусусиятларини, томошабинларнинг миллий, таълимий, ёш таркибини аниқроқ ҳисобга олиши мумкин» [2].

Яқинда маҳаллий телерадиокомпаниялар бирлашган давлат телевизион тизимининг бўғинлари эди. Эшиттиришни демократлаштириш ҳудудий телевидение олдига янги талабларни қўйди. Бу давлат телеканалларда Ўзбекистоннинг ҳудудларида бўлиб ўтаётган воқеалар тўғрисида маълумотларнинг етишмаслигини қоплаши керак. Е. А. Корниловнинг фикрига кўра, “маҳаллий матбуот ва журналистикага бўлган эҳтиёж, маъмурий-ҳудудий тузилмалари бўлган давлатларнинг мавжудлиги билан, шунингдек, маълум бир маҳаллий, маълум бир ҳудуднинг ўзига хос хусусиятлари билан боғлиқ бўлган ва ўз маълумотларига эга бўлган турли хил ижтимоий, миллий, профессионал, этник гуруҳларнинг мавжудлиги билан белгиланади”[3]. Муаллифнинг фикрига кўра, “Умуман маҳаллий журналистиканинг ва хусусан телевидениенинг мавжудлиги баъзи ижтимоий, ташкилий ва маданий-рекреацион функциялар билан ҳам белгиланади” [4].

НАТИЖАЛАР

Телевидение соҳасига рақамли форматнинг жорий этилиши ўнлаб телечастоталарда телеканалларни эфирга узатиш ҳамда аҳоли қизиқишларига мос соҳалар бўйича телеканалларни ихтисослаштириш имконини берди.

Т.А.Ахмедовнинг «Ўзбекистонда телевидениенинг ривожланиш жараёни ва унинг аҳоли ижтимоий-маданий ҳаётидаги ўрни» номли диссертациясида Ўзбекистон давлат телевидениеси ривожининг тўртта босқичи кўрсатилган:

Биринчи босқич – 1991–1997 йиллар. Бу йилларда телевидениедаги кўрсатувларнинг мазмун-моҳияти тубдан янгиланди. Чунки, мустақилликка эришилгач, ўша вақтда энг асосий тарғибот воситаси бўлган телевидение дастурларини мутлақо янгилаш чоралари кўрилиши керак эди. Шу мақсадда 1992 йил 7 январда Ўзбекистон Республикаси телевидение ва радиоэшиттириш давлат комитети Ўзбекистон давлат телерадиоэшиттириш компаниясига айлантирилди. Республика миқёсида ўз дастурларини эфирга узатадиган “ЎзТВ-1” ва “ЎзТВ-2” телеканаллари фаолияти яхшиланди. Телеканаллар дастурларида фуқароларда мустақиллик тафаккурини шакллантириш билан бирга, миллий-маънавий ўзликни қайта тиклаш, бозор

муносабатлари ва демократик ислохотлар жараёнини кенг ёритишга эътибор қаратилди. Шу билан бирга, “ЎзТВ-3” телеканалидан Россия Федерацияси, “ЎзТВ-4” телеканалидан Туркия жумҳурияти кўрсатувлари намойиш этилди[5]. 1997 йилга келиб, республика бўйича узатиладиган 4 та телеканалнинг узлуксиз ишлаши таъминланди. Худди шу даврда Андижон, Фарғона, Бухоро, Қашқадарё, Жиззах, Сирдарё вилоятларида маҳаллий телеканаллар ташкил этилди. Иккинчи босқич – 1997–2005 йилларни ўз ичига олади. Ушбу босқич 1997 йил 7 майда Ўзбекистон давлат телерадиоэшиттириш компаниясининг Ўзбекистон телерадиокомпанияси сифатида ўзгартирилиши билан бошланди. Энг асосийси, телеканалларнинг ихтисослашуви бўлди. Яъни, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 29 мартдаги “Ижтимоий-маънавий муҳитни янада соғломлаштириш, диний ақидапарастликнинг олдини олиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 130-сонли Қарори ҳамда Ўзбекистон телерадиокомпанияси раисининг 1998 йил 20 июлдаги 102-сонли буйруғи билан “ЎзТВ-4” “Yoshlar”, “ЎзТВ-2” “Toshkent”, “ЎзТВ-1” “O‘zbekiston”, “ЎзТВ-3” “Xalqaro” телеканал деб ўзгартирилди[6]. 2003 йилда “Xalqaro” телеканал негизида спорт дастурларига ихтисослашган “Sport” телеканаллари ташкил этилди. Қисқа вақтда воқеа-хודисаларни таҳлил қилишда жаҳон телесаноатининг илғор тажрибаларини ўзлаштирган, телевидениеда тўпланган энг яхши анъаналарни давом эттирган бундай телеканаллар Ўзбекистонда ихтисослашган каналларнинг истиқболи мавжудлигини исботлади[7]. Республиканинг барча ҳудудларида маҳаллий телеканалларнинг таркиб топиш жараёни тугалланди. Яъни, 2000 йилда Навоий вилоятида ҳам маҳаллий телеканал фаолияти йўлга қўйилди.

Учинчи босқич – 2005–2011 йиллар. Телеканаллар фаолиятини янги босқичга олиб чиқиш ва бу борада зарурий чора-тадбирларни кўриш мақсадида 2005 йил 8 ноябрда Ўзбекистон телерадиокомпанияси Ўзбекистон миллий телерадиокомпаниясига айлантирилди. Бу даврда республика бўйича эфирга узатиладиган телерадиоканаллар – “O‘zbekiston teleradiokanali”, “Yoshlar teleradiokanali”, “Sport teleradiokanali”, “Toshkent teleradiokanali” давлат унитар корхоналари сифатида қайта ташкил этилди. Бу билан тузилмавий жиҳатдан телерадиоканалларнинг ҳажми катталашди, мустақил ҳолда ўзини-ўзи маблағ билан таъминлаш учун тўлиқ шароит яратилди, ҳар бир ихтисослашган телеканалнинг телемаҳсулотларни дубляж ва трансляция қилиш имконияти кенгайди, телестудиялар янгиланди. 2006 йилдан сўнг телеузатиш станциялари фаолиятининг яхшиланиши натижасида маҳаллий

телеканалларнинг эфир ҳажми бир суткада 10 соатга етди. Ваҳоланки, 1990 йилларда бу миқдор 1-2 соатни ташкил этарди. Тўртинчи босқич – 2011 йилдан кейинги йиллар. Мазкур босқич ихтисослашган рақамли телеканалларнинг ривожланиши ва ҳудудий телеканалларнинг рақамли форматга ўтиш даври ҳисобланади. 2011 йил 29 ноябрь куни МДХ давлатлари ичида биринчи бўлиб “UzHD” рақамли телеканал ер устки узатиш тизими орқали тарқатила бошланди. 2012 йил 30 июлда иккита янги рақамли канал – “Madaniyat va ma’rifat” ҳамда “Dunyo bo‘ylab” телеканаллари ташкил этилди. Шундан сўнг 2013–2014 йилларда “Bolajon”, “Kinoteatr”, “Mahalla”, “Navo”, “Diyor”, “Oilaviy” каби бир қатор ихтисослашган рақамли телеканаллар фаолияти йўлга қўйилди[8]. Бу билан аҳолининг барча қатламлари учун ранг-баранг теледастурлар тайёрлаш имконияти янада кенгайди. Хусусан, “Oilaviy” телеканалда оилавий кадриятларга, “Dunyo bo‘ylab” телеканалда ҳайвонот ва ўсимликлар олами, туристик масканларга, “Mahalla” телеканалда маҳалла анъаналарига, “Kinoteatr” телеканалда кинофильмлар намойишига, “Bolajon” телеканалда болаларга мўлжалланган дастурларга эътибор қаратилди.

МУҲОКАМА

Маҳаллий телевизион дастурларни фарқлаш учун иккита асосий мезонни кўрсатиш мумкин, улар бўйича маҳаллий телекўрсатув дастурларни фарқлаш керак. Ушбу белгилар бир-бирига боғлиқдир. Бу ерда биринчи навбатда ҳудуднинг географик, иқтисодий ва ижтимоий-маданий хусусиятлари, иккинчидан, томошабинларнинг хусусиятлари ҳақида гап кетмоқда.

Ҳудудий телеканалларга талаб катта эканлигининг сабаби шундаки, томошабин телевизор экрани орқали ўзининг туғилган кўчаларини кўришни, қизиқарли одамлар билан учрашишни, маҳаллий ҳокимият билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишни, ҳудуд тарихини ўрганишни хоҳлайди. Ҳар бир телеканалнинг муҳаррирлари янгиликлар нашрида ишлашда томошабинлар, вилоят аҳолиси, шаҳар ва қишлоқ аҳолиси манфаатларини ҳисобга олишга ҳаракат қилишади. Телеканал телевизорни ёқтирган ҳар бир кишига бош муҳаррир, журналист ёки телекомпаниянинг асосчиси учун эмас, балки биринчи навбатда томошабин учун қизиқарли бўлган маълумотларни олиш имконини бериши керак.

Шунга кўра, ҳозирги вақтда телевидение ривожланишининг асосий йўналиши турли хил телевизион дастурларни яратишдир. Бу телевизорнинг

рақамли эшиттиришга ўтиши муносабати билан янада муҳимроқ. Бизнинг фикримизча, бугунги кунда телевидение тарқатувчилар ва вилоят ҳокимияти биргаликда 2014 йилга қадар шунча маҳаллий телекомпаниялар мультиплекста ўтишлари учун ҳудудий телеканалларни ривожлантириш бўйича амалий чораларни ишлаб чиқишлари керак.

Яратилаётган студиялар фаолиятини режалаштиришда ва мавжудларини эфирга узатишни ташкил қилишда ташқи муҳитнинг ўзига хос хусусиятлари ва тингловчилар таркиби тўғрисида етарлича аниқ билим талаб этилади. Бироқ, ҳудудларда "ташқи муҳит" нинг кўп факторли хусусиятларини ўрганиш етарли даражада самарали олиб борилмаяпти. Дастурларнинг рейтингини ўлчаш ва уларнинг кенг тарқалиб кетган телеканалларнинг трансляция сиёсатига таъсири, холис тадқиқотчини қониқтириши қийин. Баъзан ҳудудий телевидение аудиториясининг социологик тадқиқотлари маҳаллий студиялар фаолиятида ҳам камроқ сезилади.

Айниқса, маҳаллий янгиликлар ҳақида гап кетганда шуни таъкидлаш керакки, маҳаллий оммавий ахборот воситалари тадқиқотларда пастроқ бўлсада, ҳудудий тележурналистлар эксклюзивлик нуқтаи назаридан рақобатдан ташқарида. Самарадорликка келсак, бу тегишли техник базани талаб қилади, аксарият ҳолларда ҳудудий телекомпаниялар учун мавжуд эмас.

Шунга қарамай, ҳудудий телевидение ҳар қандай давлат каналга қараганда анча фойдали мавқеъга эга, чунки у муаммоларни бутун Ўзбекистонда эмас, балки маҳаллий миқёсда муҳокама қилади. Одамлар ўз кўчаларини экранда кўришни, маҳаллий бошлиқларга ўзларини қизиқтирган саволларни беришни, экологик муаммолар, ўзлари яшайдиган шаҳар ёки қишлоқ йўлларини муҳокама қилишни хошлашади.

Ҳудудий журналистнинг навбатдаги ўзига хос хусусияти - бу ҳудудий телевидениедаги фаолиятининг кўп қирралилиги. Давлат каналларда аниқ ишлаб чиқариш технологияси мавжуд ва ҳар бир киши фақат ўз лавозими ва шартномасига биноан бажариши шарт бўлган нарсани қилади. Бу вилоят телевидениесида жуда кам учрайди. Аммо аксарият ҳолларда ҳудудий телекомпаниялар маълум бир ходимга айнан бир мутахассисликни бериш имконига эга эмас. Ҳозир ҳудудий телевидениедаги вазиятни қисқача айтганда, давлат телеканалларга ёки хорижий телеканалларга тақлид қилиш йўли нотўғри. Пойтахтдаги кўрсатувларни ёқтиришга, ундан андоза олишга уринишлар, аммо кичикроқ миқёсда бу кўпинча муваффақиятсизликка учрайди. Гап нафақат технологик имкониятларнинг фарқи, балки трансляциянинг ҳар

хил ўзига хос хусусияти ҳақида ҳам кетмоқда. Фарқи шунчалик каттаки, тўғридан-тўғри кўчириб олиш кенг жамоатчиликда қабул қилинмайди.

Шунинг учун давлат телеканаллардан кам бўлмаган ҳудудий телеканаллар синчковлик билан батафсил ўрганиш ва объектив тадқиқотларга лойиқдир. "Ҳар қандай мамлакат телевидениеси кучли, биринчи навбатда, ҳудудий телевидение орқали битта марказий телевидениеда узоққа бора олмайсиз."

Ҳудудий телевидение барча маҳаллий тадбирларнинг фаол иштирокчисидир, у ўз томошабинига давлат телеканалларнинг имкониятлари ва манфаатларидан ташқарида бўлган нарсалар тўғрисида маълумот беради.

Ўзбекистоннинг ҳудудлари кенг бўлганлиги сабабли ҳудудий каналлар тобора кўпроқ роль ўйнамоқда. Бундан ташқари, агар илгари улар ҳудудий ҳокимиятнинг оғзаки нутқлари бўлган ва шу сабабли уларга нисбатан қизиқиш нисбатан паст бўлган бўлса, энди маҳаллий ҳокимият таъсиридан чиқиб кетиш ва катта мустақилликка эришиш тенденцияси мавжуд. Бугунги кунда ҳудудий телевидениенинг роли ошиб бориши, биринчи навбатда, аҳолининг унга бўлган ишончининг юқорилиги билан боғлиқ, иккинчидан, замонавий шароитларда унинг олдида турган вазифа - ҳудуд аҳолисини маданий кадриятлар асосида бирлаштирган алоқа тизимининг асосий мустаҳкамловчи бўғинига айланишдир. Телевидениенинг ўзига хос анъаналари ҳақида фикр юритадиган бўлсак. Маҳаллий телевидение бугунги кунда ўзини бутун республика бўйлаб танитди, нафақат янги кўнгил очиш манбаи, балки маҳаллий маълумот манбаи бўлди. Маҳаллий телевидение янгиликларини ишлаб чиқариш биринчи марта маҳаллий аудитория фикри ва манфаатларини ифода этиш имкониятини берди.

Замонавий ҳудудий телевидениенинг ривожланишини таҳлил қилиб, шуни хулоса қилишимиз мумкинки, телевизион кўрсатувлар сифатини ошириш, давлат телевизион кўрсатувларни оддий нусхалашдан воз кечиш каби кўплаб ижобий тенденциялар пайдо бўлганга қарамай, қонунчилик базасининг номукамаллиги каби бир қатор ечимсиз муаммолар мавжуд. Масалан, юқори малакали кадрларнинг етишмаслиги, маҳаллий телекомпанияларнинг маблағлари етарли эмаслиги.

Ҳудудий телеэшиттириш бозорларини ўрганиб чиқиб, хулоса қилиш мумкинки, йирик савдо ва саноат марказлари, аксарият ҳолларда ҳудудлар, вилоятлар, республикалар пойтахтлари ҳудудларда телевизион ривожланиш марказига айланган. Ҳар бир ҳудудий телевидение бозори ўзига хос ва қўшни бозорга ўхшамайди, чунки у кўплаб маҳаллий омиллар, масалан, иқтисодий

вазият, анъаналар ва аҳолининг миллий таркибининг хусусиятлари, таълим муҳитининг ривожланиш даражаси таъсирида шаклланган.

Телевизион томошабинларнинг хоҳиш-истакларини ўрганиш асосида аёллар одатда давлат каналларга ёки маҳаллий каналларнинг кўнгилочар теледастурларига устунлик беришлари таъкидланди. Бизнинг сўровимизга кўра, эркактар иш кунлари асосан маҳаллий телеканалларда янгиликлар дастурларини томоша қилишади.

Шундай қилиб, биз бутун Ўзбекистон телевидениесининг, умуман, ҳудудий, телеканалларнинг, янада ривожланиши бизнинг давлатимизнинг сиёсий йўналиши, иқтисодий ва бошқа ислоҳотларга боғлиқ деган хулосага келишимиз мумкин. Фуқаролар ва оммавий ахборот воситаларига барқарорлик кафолатларини берадиган барқарор сиёсий, ижтимоий, иқтисодий институтлар мавжуд бўлмаган давлатда келажакда ҳеч қандай узоқ муддатли режалар ёки аниқ ривожланиш истиқболлари ҳақида гапириш мумкин эмас.

Жамият доимо ҳар хил даражадаги телевидение маълумотларига эҳтиёж сезади: миллий миқёсдаги маълумотларда ҳам, тор ҳудудий аудиторияга қаратилган маҳаллий янгиликларда ҳам. Шундай қилиб, аудиторияни фарқлашнинг асосий хусусияти унинг ҳудудий мансублиги бўлиб қолса-да, ҳудудий телевидениега доимо қизиқиш пайдо бўлади.

Ижтимоий-сиёсий вазиятнинг ўзгариши, турли хил мулкчилик шаклидаги телекомпанияларнинг тез суръатлар билан ўсиши ва цензуранинг бекор қилиниши тележурналистика ривожланиш босқичларини таҳлил қилишга бағишланган асарлар пайдо бўлишига ёрдам берди. В.В.Гаспарян 1985 йилдан 1998 йилгача телевизион журналистиканинг ривожланишига алоҳида эътибор бериб, унинг ривожланишидаги учта босқични ажратиб кўрсатди: "демократик романтизм босқичи" (1980 йилларнинг ўрталари - 1991 йил август); "сиёсат васвасаси" даври (1991 йил куз - 1994 йил куз); "ўсиш даври" даври (1994 йил октябр - 2000 йил)[9]. Ўзи аниқлаган ҳар бир босқични таҳлил қилиб, муаллиф турли молиявий гуруҳлар томонидан эфирни монополлаштириш ҳавфига алоҳида эътибор қаратиб, «эфирни монополлаштириш фақат тижорат ютуғи улушига олиб келади. Шунинг учун болалар ёки камбағал одамларга бағишланган дастурларни тармоқдан чиқариб ташлаш. Ушбу тоифадаги резидентлар реклама берувчининг ҳомийси учун энг кам қизиқиш уйғотади» [10]. Муаллиф томонидан олиб борилган муҳим таҳлиллار ҳудудий телевидение муаммоларини ўрганишда услубий ёндашувни таклиф қилади.

Худудларда давлат телевидениеси ишида тажриба тўпланиши, шунингдек 90-йилларнинг бошларида пайдо бўлиши. XX аср нодавлат телевизион компаниялари худудий телевидение ва худудий тележурналистикада бир қатор асарларнинг пайдо бўлишига олиб келди. Вилоят журналисти "Практика" раҳбари Н.В.Зверева вилоят тележурналисти ва худудий телекомпанияларнинг амалий фаолиятига катта эътибор қаратди[11]. У ўзининг худудий компаниялар билан ишлашнинг катта амалий тажрибасига асосланиб, федерал ва худудий телеканаллар фаолиятини, марказда ва худудларда тележурналистлар учун ишлаш шароитларини таҳлил қилди, таққослади ва худудий телевидениенинг ривожланиш тенденцияларини аниқлади. Муаллиф ўз фаолиятини қуйидагича изоҳлаган: худудий компаниялар томонидан ўз маҳсулотларини қисқартириш ва йирик тармоқ телеканаллари билан шартномалар тузиш, худудий телевизион каналларни ишлаб чиқарувчи асосий дастур сифатида янгиликларни чиқариш, "у ёки бу сиёсий куч ёки маълум бир шахс билан яқин алоқа мавжуд бўлганда" худудий компанияларнинг сиёсийлашиши. Замонавий Ўзбекистон телевидениесининг яна бир қуйи тизими, худудлардаги давлат ва нодавлат телекомпаниялари ҳам қиёсий таҳлилдан ўтказилди. Профессинал фестиваллар ва танловлар натижаларига кўра Н.В.Зверева замонавий худудий тижорат телевидениеси давлат телевидениесига қараганда анча муваффақиятли эканлиги тўғрисида хулосага келди.

Худудий телевидение фаолиятини ўрганиш шуни кўрсатдики, маҳаллий компанияларнинг оммабоплиги, уларнинг худудда содир бўлаётган жараёнларга таъсир ўтказиш қобилияти ходимларнинг тайёргарлиги даражаси ва тижоратлаштириш студиялари ижодий гуруҳларига, телевизион компанияларнинг молиявий барқарорлигига, техник жиҳозланганлиги ва янги технологияларни жорий этиш даражасига боғлиқ.

Хусусий телеканаллар эволюциясининг дастлабки даври 1990-1995 йилларга тўғри келади. Биз бу даврни **“Ўзбекистонда хусусий телеканалларнинг пайдо бўлиш даври”** деб номладик. Вилоятларда фаолият олиб бораётган телеканаллардан энг биринчиси Самарқандда пайдо бўлган. Шундай қилиб, республикамиздаги биринчи хусусий телевидение СТВ хисобланади. Шу билан бирга дастлабкиларидан яна бири – Тошкент вилоятидаги **“Чирчиқ ТВ”** жамоасидир. Шаҳар телемаркази 6 кишидан иборат ташаббускор гуруҳ ўз телевидениесини ташкил этиш учун ғайрат билан киришган маҳалда мустақилликнинг илк шабадалари энди эса бошлаган эди.

Улкан ўзгаришлар, янгиликлар даврида 1990 йил декабрда телевидениенинг очилиши Чирчиқда ўзига хос воқеа бўлди. Чирчиқ шаҳар ҳокимиятининг муассис сифатида телевидениени ҳар жihatдан қўллаб-қувватлаш натижаси ўлароқ, Чирчиқ телевидениеси ижодкорлари телелaborатория тажрибаларини ўрганишди, монтаж, тасвир жапраёнларини бевосита шаҳар шароитида синовдан ўтказишди. 1994 йили ўз кўрсатувлари, телемарказнинг ўз эфир вақти юзага келди. Мақсад – пойдевори мустаҳкам, доимий ва ҳаммага

“Юксалиш” умуммиллий ҳаракати томонидан жорий йилнинг 5—15 март кунлари Ўзбекистонда энг оммабоп миллий телевизион манба ва форматларни аниқлаш мақсадида фуқаролар ўртасида жамоатчилик фикри сўрови [ўтказилди](#). Унда республика бўйича жами 6 467 нафар фуқаролар иштирок этди. Сўровда шаҳар ва қишлоқ жойларидаги турли ёш ва касб эгалари қамраб олинди.

Тадқиқот давомида фуқароларнинг миллий телеканалларга бўлган муносабати билан қизиқилди. Хусусан, уларнинг охириги пайтларда миллий телеканалларга нисбатан муносабати қай тарзда ўзгаргани ўрганилди. Яъни, сўралганларнинг 2 236 нафарининг (34,6 фоизи) муносабати ўзгармаган, 2 155 нафари (33,3 фоизи) кўпроқ кўришни бошлаган, 2 076 нафари (32,1 фоизи) камроқ кўра бошлаган.

Сўров давомида телевизорни камроқ кўришни бошлаганлардан бунинг сабаби нимада эканлиги сўралди. Сўровда иштирок этганларнинг деярли ярми ушбу саволга телевизор кўришга вақтлари йўқлиги (24,7 фоизи) ҳамда маълумот олишда телефондан фойдаланишларини (24,5 фоизи) билдирганлар. Қолганлар эса телевидениенинг қизиқ эмаслиги, ёлғон маълумот, тарғиботнинг ва рекламаларнинг кўплиги каби сабабларни билдирганлар.

Бундан ташқари, сўралганларнинг аксарияти, яъни 44,5 фоизи (2 881 нафар) миллий телеканалларни доим кўришини, 40,3 фоизи (2 605 нафари) баъзида кўринишини ҳамда 15,2 фоизи (981 нафар) миллий телеканалларни умуман кўрмаслигини билдирганлар.

Ўтказилган жамоатчилик фикри сўрови натижасида фуқаролар одатда қайси миллий телеканалларни кўпроқ кўришлари билан қизиқиб, шу орқали телеканалларнинг қамров бўйича рейтинги тузилди. Мазкур саволда респондентларга 18 та давлат ва хусусий телеканаллар рўйхати, шунингдек ҳудудий телеканаллар ва «мен миллий телеканалларни умуман кўрмайман» каби жавоб вариантлари тақдим этилди.

Республика бўйича ўтказилган, 6 400 дан зиёд фуқаролар иштирок этган сўров натижаларига кўра, миллий телеканалларнинг кучли бешлиги

шакллантирилди. Эътиборлиси, унинг барча ўринларини хусусий телеканаллар эгаллади. Жойлашув тартиби куйидагича: 1-ўрин — Zo'g TV (11,8 фоизи), 2-ўрин — Sevimli (9,6 фоизи), 3-ўрин — My5 (9,4 фоизи), 4-ўрин — Milliy TV (6,9 фоизи), 5-ўрин — Futbol TV (6,8 фоизи).

Шунингдек, фуқароларнинг миллий телеканаллар орқали эфирга узатиладиган кўрсатув ва дастурлар ҳақидаги фикрлари ҳам ўрганилди. Маълум бўлишича, фуқаролар бугунги кунда кўпроқ телевидение орқали янгиликлар, ахборот дастурларини кўрадилар (12,1 фоизи), шунингдек телесериаллар (11,4 фоизи) ҳамда “Zo'g TV” телеканали орқали эфирга узатиладиган “Xafa bo'lish yo'q” кўрсатувини кўпроқ кўришлари маълум бўлди.

Худудингиздаги ёки мамлакатдаги охириги янгиликларни одатда қаердан эшитасиз, деган навбатдаги саволга респондентлар асосан “My5” (19,4фоизи) ва “Sevimli” (17,6 фоизи) телеканалларини кўрсатганлар. Шунингдек, уларнинг 16,4 фоизи сўнгги янгиликлар ҳақида телевидение орқали эмас, балки бошқа манбалар орқали билиб олишларини кўрсатганлар. Эътиборли жиҳати, фуқаролар аввалги саволда миллий телеканаллар орқали асосан янгилик, ахборот дастурларини кўришларини билдирган бўлсалар, мазкур бандда улар бу мақсадда хусусий ТВ ва бошқа манбаларни афзал кўришлари маълум бўлди. Ушбу рўйхатнинг кейинги ўринларида “O'zbekiston 24” телеканали, худудий телеканаллар ва бошқалар қайд этилган.

Шунингдек, сўров давомида фуқаролар орасида турли телеканалларнинг ахборот дастурлари машҳурлиги ўрганилди. Унга кўра, 1-ўрин — «Markaziy studiya» (My5); 2-ўрин — «Zamon» (Sevimli); 3-ўрин — «Ахборот 24» (O'zbekiston 24), 4-ўрин — «UzReport news» (Uzreport TV); 5-ўрин — «Davr» (Yoshlar).

Сўров якунида фуқаролардан қачондир бошқа бир ахборот манбасини ёки қизиқишни афзал кўриб телевидениедан воз кечиши эҳтимоли ҳақида сўралганда, респондентларнинг 42 фоизи бундай бўлиши мумкин эмаслигини, яъни ахборот манбаси сифатида телевидениенинг ўрни катта эканлигини, 36,7 фоизи эса бундай бўлиши мумкинлигини билдирганлар.

ХУЛОСА

Худудий давлат телеканалларида рақобат йўқлиги ва кўрсатув жараёни бошқа худудларга етиб бормаётганлиги сабабими? Ривожланиш даражасини кўриш қийин. Улар кўрсатувни бир меъёрда олиб боришмоқда. Бу каналларни фақатгина маълум маълумотни олиш учунгина кўриш мумкин. Уларда

томошабинни ўзига жалб қиладиган, интизор бўлиб кутиладиган кўрсатувлар етишмайди. Томошабин тили билан айтганда зерикарли каналга айланиб бормокда.

REFERENCES

1. Муратов С. А. Кино как разновидность -телевидения П Проблемы телевидения и радио. Вып.2., - М.: Искусство, 1971,
2. Егоров В. В. Терминологический словарь телевидения. - М.: ИПК.1997.С.56.
2. Корнилов Е. А. Журналистика на рубеже тысячелетий. – Ростов н/Д, 1999. – С.159.
3. Корнилов Е. А. Журналистика на рубеже тысячелетий. – Ростов н/Д, 1999. – С.150.
4. Багиров Э. Г. Место телевидения в системе средств массовой информации и пропаганды. М.. 1976.; Он же. Очерки теории телевидения. - М-, 1978.
5. ЎзР МДА, М.54-фонд, 1-рўйхат, 1498-иш, 20-варақ; ЎзР МДА, М.54-фонд, 1-рўйхат, 1-иш, 246-варақ; “Ойнаи жаҳон”да Туркия. Ўзбекистон телерадиокомпанияси раисининг биринчи муовини Э.Мусаев билан суҳбат // Ўзбекистон матбуоти. – 1992. – № 9-10. – Б. 38.
6. ЎзР МДА, М.54-фонд, 1-рўйхат, 2266-иш, 152-153-варақлар.
7. Рахматуллаева И. Ўзбекистон Республикаси телевидениесида ёшлар дастурлари (бадий маҳорат муаммолари). Санъатшунослик фанлари номзоди... дис. автореферати. – Т., 2007. – Б. 20. 13
8. Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси: замон билан ҳамкадам. – Т.: Ўзбекистон, 2016. – Б. 46, 48, 64, 82. 14
9. Багиров Э. Г. Место телевидения в системе средств массовой информации и пропаганды. М.. 1976.; Он же. Очерки теории телевидения. - М-, 1978.
10. Багиров Э. Г. Место телевидения в системе средств массовой информации и пропаганды, -М., 1976. С. 31
11. Юровский А. Телевидение - поиски и решения. Очерки истории и теории советской тележурналистики. - М.: Искусство,] 983.